

УДК [343.1+343.2/.7](477)-048.78

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор,

академік Національної академії правових наук України,

президент Кримінологічної асоціації України

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ Є НЕВІДКЛАДНИМ

Докорінні зміни в соціально-політичному житті та інших умовах життя суспільства і держави на нинішньому етапі розвитку України створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції в напрямі дальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством. В Україні зроблено перші кроки до реформування кримінальної юстиції, але в той же час залишаються нерозв'язаними низки проблем у сфері кримінального і кримінального процесуального права.

У Кримінальному кодексі України [1], прийнятому в 2001 році, БУЛО зроблено суттєвий крок у напрямі захисту прав і свобод людини.

Однак у роки після прийняття кодексу до нього було внесено понад сімсот змін і доповнень, які повністю не усунули ті недоліки, що містяться в цьому базовому Законі. Зокрема, нагально потрібно визначити склад правопорушень, які охоплюються поняттям «кримінальний проступок», передбачений у Кримінальному процесуальному кодексі України.

У теорії кримінального права питання щодо введення інституту кримінальних проступків дискутувалося вже достатньо давно. Але затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України [2], прийняття Кримінального процесуального кодексу України [3] та внесення до Верховної Ради України проекту закону України від 3 березня 2012 року № 10146 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» [4] вивело вказану проблему на рівень, коли від її розв'язання залежатиме не лише застосування практики, а й система законодавства України в цілому.

Кримінальне процесуальне законодавство в останні роки зазнало змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, це стосується забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального

ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на етапі досудового провадження у кримінальних справах і оскарження до суду рішень органу дізнання, слідчого та прокурора.

Разом із тим необхідно визнати, що існуюча система кримінальної юстиції не повною мірою відповідає новим суспільним відносинам, що склалися в Україні, і не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту осіб, суспільства та держави від небезпечних посягань на соціальні цінності, права і законні інтереси.

Система кримінальної юстиції залишається громіздкою, внутрішньо суперечливою, не завжди науково обґрунтованою і надмірно ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризується дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування їхньої компетенції, наданням пріоритету завданням, що насправді є другорядними, застосуванням невиправдано ускладнених формальних процедур. Органи кримінальної юстиції мають недосконалу функціональну спроможність, що не дає змоги забезпечити додержання принципу верховенства права в їх діяльності.

Минуло п'ять років з того часу, як у 2012 році набрав чинності Кримінальний процесуальний кодекс України. Його положення порізно сприймаються вченими, юристами і практиками, але діалектика життя зобов'язує до постійного вдосконалення будь-якої сфери людської діяльності, зокрема й кримінальної процесуальної. На сьогодні окремі наявні проблемні питання чинного КПК України залишаються невирішеними або неузгодженими, що вимагає свого як теоретичного, так і прикладного переосмислення, напрацювання відповідних пропозицій і рекомендацій з метою подальшого вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. У зв'язку з вказаним, у нас з вами сьогодні є нагода висловити і обговорити власні наукові позиції щодо наявних проблем та шляхів їх вирішення.

Доцільно звернути увагу науковців і практиків на ряд проблем, зокрема щодо зупинення й закриття кримінальних проваджень і на інші питання і запросити до участі в їх обговоренні.

У процесі досудового розслідування у слідчого і прокурора виникає необхідність у зупиненні кримінального провадження, що врегульовано положеннями чинного КПК України, зокрема главою 23. У свою чергу, закриття кримінального провадження врегульовано статтею 284 «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи».

І. Стосовно зупинення кримінального провадження слід зазначити, що:

1. У положеннях частини 5 статті 280 КПК України зазначається: «Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного». На нашу думку, таке положення дещо обмежує слідчого у його діяльності, спрямованій на продовження виявлення, фіксації, збору й оцінки можливих доказів, що за час зупинення можуть бути знищені, спотворені та ін. Тому навіть у разі відсутності підозрюваного, коли його участь у кримінальному провадженні не є обов'язковою, доцільно заборону в цій частині зняти і внести відповідні законодавчі зміни в указану статтю.

2. У чинному КПК України згідно з пунктом 3 частини 1 статті 280 передбачено зупинення кримінального провадження в рамках міжнародного співробітництва, але потребує конкретизації момент, з якого здійснюється зупинення у кримінальних провадженнях даної категорії.

3. Згідно з частиною 4 статті 280 КПК України досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого за погодженням із прокурором. З метою розширення процесуальної самостійності та незалежності слідчого вважається, що вищевказане процесуальне рішення слідчий повинен приймати одноосібно.

II. Стосовно закриття кримінальних проваджень слід звернути увагу на такі неузгодженості:

1. Частина 4 статті 284 КПК України передбачає, що прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного. Таким чином, виникає питання щодо можливості закриття кримінального провадження прокурором у тих випадках, коли про підозру особі не повідомлено. Чинний КПК України не передбачає можливості прийняття рішення прокурором про закриття кримінального провадження за відсутності підозрюваного. Хоча, виходячи з ролі прокурора, який є процесуальним керівником під час досудового розслідування, наділення його повноваженнями щодо закриття кримінального провадження у всіх випадках, передбачених частиною 1 статті 284 КПК України, навіть за відсутності підозрюваного, є доцільним і можливим.

2. У чинному КПК України доцільно регламентувати підстави та умови звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження відповідно до розділу 9 КК України, як це зазначалося у попередньому КПК України 1960 року. Така нормативна конструкція положень КПК сприятиме підвищенню рівня їх використання у правозастосовній діяльності.

3. Відповідно до КПК України у найбільш розповсюджених кримінальних провадженнях, наприклад, щодо економічних злочинів,

дорожньо-транспортних подій та ін., на початковому етапі кримінального провадження (що зареєстровано за фактом учиненого, а не щодо особи) особи допитуються як свідки у провадженні за фактом учинення кримінального правопорушення (а не стосовно особи, оскільки немає основних доказів, зокрема висновків експертиз тощо), позбавлені права заявляти клопотання слідчому або прокурору про закриття кримінального провадження та долучення до його матеріалів доказів на підтвердження відсутності події або відсутності складу кримінального правопорушення, оскільки вони відповідно до пункту 25 частини 1 статті 3 та статей 65, 66 КПК України не є стороною кримінального провадження.

При цьому, відповідно до положень частини 1 статті 219 КПК України, досудове розслідування може бути закінчено:

- протягом 1 місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- протягом 2 місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Отож строки досудового розслідування у кримінальних провадженнях, «зареєстрованих за фактом вчинення», тобто в яких не повідомлялося про підозру, не здійснюють свого перебігу. Це дає змогу службовим особам правоохоронних органів проводити слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії стосовно фізичної та юридичної особи та її посадових осіб (допити, тимчасовий доступ до документів та речей, обшуки, вилучення документів, оргтехніки тощо) протягом необмеженого строку.

Таким чином, якщо особа не є стороною кримінального провадження (не є підозрюваним, а є свідком), вона не може клопотати перед слідчим або прокурором про закриття кримінального провадження та не може надавати докази на спростування фактів і обставин, які були підставою для початку досудового розслідування.

4. Доцільним було б розширити повноваження слідчого при прийнятті рішень щодо зупинення і закриття кримінальних проваджень, а також при прийнятті найменш суворих видів запобіжних заходів та ін. (особистого зобов'язання й особистої поруки, тимчасового доступу до речей і документів та ін.).

5. Положення КПК України потребують доповнення терміном «детектив» у відповідних відмінках (рос. – «падежах») у частині процесуальних повноважень поряд зі слідчим, що поки що не узгоджено.

III. Окремо хочу висловити власну позицію стосовно одного з питань, яке розглядається сьогодні, – це об'єднання оперативних працівників і слідчих у Національній поліції України шляхом **введення інституту детективів**. Існуючу таку практику з Німеччини ввести в

Україні є досить проблематичним питанням, оскільки, по-перше, там розслідуванням злочинів займаються органи прокуратури, які у нас позбавлені такого права (крім розслідування посадових злочинів). По-друге, на підбір і підготовку таких конгломератних спеціалістів потрібен певний час. По-третє, згідно з дослідженнями психологів та інших учених і практиків, не кожний слідчий зможе працювати оперативним працівником, і, навпаки, не кожний оперативний працівник зможе працювати слідчим, оскільки наявні певні особливості вказаних спеціальностей та індивідуальні особливості окремої особи. По-четверте, слід з'ясувати, які ж повноваження буде мати детектив у разі зупинення і закриття кримінальних проваджень.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 08.04.2008 № 311/2008 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 22.11.2017).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
4. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» : від 03.03.2012 № 10146 / вноситься Швецем В. Д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733 (дата звернення: 22.11.2017).

Одержано 24.11.2017

УДК 159.9

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук, перший проректор

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сьогодні в Україні настав час перетворення правоохоронної системи на систему європейського зразка з наданням поліцейських послуг суспільству у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності. Зокрема, ухвалено новий закон України «Про Національну поліцію» [1], указ Президента України «Про День Національної поліції України» [2], інші нормативно-правові акти з питань регулювання поліцейської діяльності. Ефективність професійної діяльності працівників поліції залежить від якості професійної підготовки, уміння швидко орієнтуватися в обстановці, адаптуватися до сучасних умов, адекватно реагувати